

תוספת שביעית

עיונים ויסודות בענייני שמיטה
פרשת קרח | תמוז תשפ"א

גליון 10

חזקה בשביעית | האם ניתן לעשות חזקה בשביעית?

מחלוקת בין גרסאות מובילה למחלוקת גדולה בין הראשונים | החזקה קרקע על ידי אכילת משונה | החזקה על ידי עבירה דאורייתא ודרבנן | והאם אפשר לבצע חזקה בשביעית

הבדלה

כאשר אנחנו מפרידים שני עצמים זה מזה, אנחנו בעצם עושים פעולת הפרדה. אפשר לקרוא לזה גם הבדלה, או הפרשה, ואפילו ברירה. לתכונת ההבדלה יש כמות לא מבוססת של מילים נרדפות, מצאנו ביטויים כמו חציצה, הפלאה, הקדשה, ואפילו פדיון, ישועה, חילוץ, או פורקן. (ראה רשב"ם בראשית ח, יט.) ולמרות שכולם מכוונים לאותה כוונה, יש בניהם חילוקים דקים הנותנים לכל אחד מהם אופי שונה. בפרשתנו יש ביטוי מיוחד לאבחנה זו, ולשם הבנת הדברים נשים לב לדברי הפסוק הבא: **"הַבְדִּלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הָאֵתָּה וְאֶכְלָה אֹתָם פָּרְנֵעַ"** (במדבר טו, כא) בפסוק זה אומר ה' למשה ואהרן שיפרידו את עצמם מעדת קרח, כדי שלא יהיו בקרבם בשעת הפורענות. השימוש במונח 'הבדלה' מתאר כאן הפרדות מתוך קבוצה. אולם בהמשך הפרשה (יז, ט) מובא שאחר המגפה נקהלו עם ישראל על משה ואהרן, ושם אומר הפסוק כך: **"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. הֲרִמּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הָאֵתָּה וְאֶכְלָה אֹתָם פָּרְנֵעַ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם"**. וניתן להבחין שהפסוק משתמש בלשון הרמה, דהיינו שירימו את עצמם מתוך העדה.

והתקשו רבים מהראשונים, מהו חילוק הלשון, שבפעם אחת אומרת התורה לשון הרמה, ופעם לשון הבדלה.

ובביאור הדברים כתב הר"מ מקוצי בשם רבו, שלשון הבדלה נאמרה קודם הפורענות, ואילו הרמה לאחר הפורענות. (ע"פ ריב"א עה"ת) והטעם **המשך חכמה** את דבריו (יז, י), שלשון הבדלה מתאים באופן שמפרידים בין שני עצמים שווים, ומשום כך יש להבדיל, שמשמעו, פירוד שאינו מגיע מחמת פחיתות של הפורש והנותר. ולכן קודם הפורענות היו עם ישראל במדרגתם, ולכן אמר ה' למשה רק להבדל. אולם בשלב המגפה כבר ירדו עם ישראל מדרגתם, ומשה ואהרן נותרו כשהיו, ולכן מתאים יותר לנכות הבדלה זו בלשון הרמה, כלומר הפרד שבא מחמת מעלה שיש בפורש או פחיתות שיש בנותר.

המשך חכמה מביא לדבריו ראייה, מהכתוב בפרשת מליקה בחטאת העוף (ויקרא ה, ח) שם התורה אומרת: **"וְהֵבִיא אֹתָם אֶל הַפֶּה וְהִקְרִיב אֶת אֶשֶׁר**

בתוך כך יש להעיר, מהו החוט המקשר בין שמיטה, לערלה וכלאים. בעוד שערלה וכלאים הינם איסורי הנאה, וחידוש הגמרא שאין חזקה באכילת איסורי הנאה. ואילו חסרון השביעית הינה מטעם חדש, והוא שהאדמה מופקרת לכל העולם. ואם כן תמוה, מדוע עירבה הגמרא את שביעית בתוך ערלה וכלאים.

עוד יש לעיין מדוע לא פירש הרשב"ם כפשוטו, שבכל שלושה אלו אין בעל הבית מקפיד באכילתם, בשביעית מחמת שהיא הפקר, ובערלה וכלאים מחמת שהם איסורים בהנאה. אך בכדי לבאר את דברי הרשב"ם לאשורם, יש לדקדק בגירסאות הש"ס.

סתירת הסוגיות

בתחילת הדברים הבאנו גירסת הגמרא בחזקת הבתים. לעומת זאת בגמרא בכתובות (פ.) כתוב להפך, שם מובא: **"דאמר רב יהודה, אכלה ערלה שביעית וכלאים - ה"ז חזקה"** ונמצא לפי סוגיא זו, שאדם המחזיק בשדה באמצעות אכילת פירות אלו, קונה את הקרקע.

הרי לנו במבט ראשון, סתירה בין הסוגיות. וביישוב הסתירה מצאנו כמה שיטות.

הנה בפרק חזקת הבתים (שם) יש שגורסים כמו הגירסא שלפנינו, ויש הגורסים להפך. לגירסא שלפנינו המשמעות שאי אפשר לעשות חזקה באכילה זו. אולם לגירסת רבינו חננאל, אפשר לעשות חזקה באכילת ערלה שביעית וכלאים. נוסחא זו מופיעה גם בספר ישועות לרבינו גרשום מאור הגולה, והובאה ברשב"ם וברשב"א. (תוס' כתובות פ.) וכך סתמו הרבה מן הראשונים. ולשיטתם עולה, שניתן לעשות חזקה גם באכילת פירות אלו. לעומת זאת הרשב"ם (ד"ה אכלה) הביא את גירסת רבינו חננאל אך דוחה אותה, ונשאר בגירסא שלא ניתן לבצע חזקה.

ובאמת יש לעיין לשיטת רבינו חננאל, כיצד ניתן לבצע חזקה באופן זה. הרי אדם הנהנה מערלה וכלאי הכרם עובר על איסור (קידושין נו:), ואם באכילתו יש עבירה, יש פתחון פה למערער שלא מיחה מחמת שאכל באופן משונה, ואיך מועילה החזקה. ואכן התוספות מבארים, שלא ניתן לעשות חזקה באכילת פירות באיסור, וסוגייתנו עוסקת באדם הנהנה מתנובת האדמה על ידי זמירת הענפים. אך מדברי הרשב"ם שמשמע, שהגמרא דנה בפירות עצמם, ולכן גרס שאין זו חזקה. ולדבריו תקשה הסוגיא בכתובות, ואפשר סובר שהיא מחלוקת תנאים. משום ששם סותמת הגמרא כר' יהודה, ואילו כאן מביאה ברייתא בסתם. עוד אפשר שיעמיד כמו דברי התוספות פה, ששם מדובר באכילת זמורות.

אך חשוב לציין, שלמרות מחלוקתם, מודים הרשב"ם והתוספות שבאכילת הפירות עצמם, אינו יכול לזכות בחזקה. וכל מחלוקתם הייתה האם להעמיד את הסוגיא באופן שאכל את זמורות

"תניא נמי הכי, אכלה ערלה שביעית וכלאים - אינה חזקה"

אלו דברי הגמרא בפרק חזקת הבתים (בבא בתרא לו.). סוגיא זו עוסקת באדם הרוכש קרקע חדשה, ועל פי תקנת חז"ל חובה עליה לשמור את שטרו שלוש שנים. אך בחלוף שלוש שנים בהם ניצל את תפוקת הקרקע ואכל את תנובת השדה, אינו צריך להזהר בשטרו, והקרקע מוחזקת ברשותו (ב"ב כט.). בתוך כך, הגמרא מכריעה, שאם המחזיק אכל את הפירות בצורה משונה, כגון שהיו אלה פירות ערלה, או כלאים, וכן היה זה בשנה השביעית, אין זו חזקה. ומסקנת הסוגיא היא, שבשנת השמיטה לא ניתן לעשות חזקה.

אלא שבראש ובראשונה יש להבין, מדוע אכילת פירות אלו אינם מועילים להחזקת הקרקע. והנה הרשב"ם בחזקת הבתים (ד"ה אכלה) ביאר את החסרון בפירות ערלה בלשון זו: **"אחת מן השלש שנים היא שנת ערלה אינה חזקה דלא איכפת ליה לבעל השדה בשנת ערלה ולכן לא מיחה וכ"ש אם שלשתן שני ערלה, ערלה וכלאים אכילתן באיסור"**. והנה המדקדק יבחין שהרשב"ם פותח בטעם אחד, ומסיים בטעם אחר. כי הנה בתחילת דבריו כתב, שאין המערער מקפיד על אכילת פירותיו בערלה. ונראה בכוונתו משום שעיקר הטעם הוא משום שלבעלים אין שימוש בפירות אלו, מחמת והם איסורים בהנאה, ומשום כך אינו מקפיד. ואילו בסוף דבריו מציין שאין זו חזקה מחמת שאכילת ערלה הינה **איסור** (קידושין נו:) והרי זה טעם אחר, שמחמת ואין זו דרך אכילה כאשר אוכל באיסור, ומשום כך אין תביעה על המערער בכך שלא מיחה.

ואמנם לגבי חזקה בשביעית כותב הרשב"ם, שלא מועיל בה חזקה מחמת והארץ הפקר. ובה שם לטעמו הראשון, שאין ראייה בהחזקה בדבר שאין הבעלים מקפיד באכילתו. ומכיון שפירות שביעית מופקרים לכל, אין ראייה בכך שהמחזיק אכל פירות אלו. בהמשך נביא שיטת הסבורות שגם בשמיטה יש חסרון של אכילה בעבירה.

מושג בשביעית | שדה בור

שדה בור הינה שדה העומדת בורה ושוממה - בלא חרישה. (פאה ב, א רש"י בראשית טו, ט) ויש המפרשים ששדה בור זו עומדת ריקה מחמת שיש בה תנאים קשים לזריעה או מחמת תנאי הזריעה והגידול, או שהיא רחוקה ממקום יישוב וכדומה. (חזו"א סימן י" ס"א)

אסרה תורה לעשות עבודות קרקע בשבת ובשביעית. אמנם המשקה שדה ריקה בשבת יש הסוברים שחייב משום חורש (סמ"ג והגהות מיימוני, בשע"צ א"ח שלו, סק"ח) ויש הסוברים שאינו עובר על לאו חרישה (אור זרוע)

בשנה שביעית ואף בתוספת השביעית אסרה תורה לעשות עבודות המועילות לקרקע, וחכמים הוסיפו על איסור תורה וגזרו 'תוספת שביעית' מעצרת ומפסח. איסור זה נאמר בעיקרו על שדות ריקניות שאסור לחרוש ולהכשירן לשביעית (שביעית פ"ב מ"א) ולכן גזרו עליהם איסור מלאכה מחוץ הפסח של שנה שישית. יש שרצו להוציא מדברי האחרונים, ששדה ריקנית אסורה בחרישה לצורך שביעית לפני הפסח. (ע"פ הגר"א בביאורו למשמיות. וראה תפא"י שם)

בשדה בור אין איסור ספיחין. (רמב"ם שמו"ד ד, ט)

הידעת?

רבינו יצחק בן מלכי צדק, מופיע בספרי תלמידיו בשם הר"י מסיפונטי

לקבלת הגליון במייל לשליחת חומרים להנצחות ותרומות office@tosefet7.com

להצלחת צבי הירש ליב בן שרה לאה לחוג הגזן

המשך בעמוד הבא

וחובה נעימה להביא את דברי האחרונים, שהקשו שאלה פלאית על דברי סוגייתנו. הנה לשיטות אשר הבאו מבואר, שאכילת פירות שביעית לא מועילה לחזקה. ולשיטת הסמ"ע שמדובר באכילת פירות איסור, עולה שלשיטת רמב"ם אכילה זו מועילה לחזקה, ולרשב"ם וסיעתו אין זו חזקה. אמנם יש להקשות, מדוע כאשר המחזיק עובר עבירה אין זו חזקה. והרי ק"ל בשביעית, שמלאכה בשדה חבירו מותרת. וכן אם אדם מנכש בשדה חבירו אין איסור. ורק אדם ברשותו אסור לעשות מלאכה. ואם כפי טענת המערער, שהמחזיק אינו בעל הבית. הרי שהמחזיק נחשב כעובד בשדה חבירו, ושוב אין עבירה בהחזקתו, כי הרי אין איסור בשדה חבירו. ושוב יוצא שיש לו חזקה מחמת שלא עשה איסור, והרי הוא כמחזיק רגיל, אשר קונה בהחזקתו.

שאלה זו מופיעה גם בנוגע לחזקה בכלאים, אשר מבואר שאין איסור בזריעת כלאים בשדה חבירו. וראה בתומים (שם ס"ק ז) וכן בנתיבות המשפט (שם ס"ק ג) וכן הביאו בבית המדרש להקשות בשם העילוי ממיצ"ט. ובאמת תימה שהקשו רק בענין כלאים, בעוד שגם בשביעית צריך עיון מדוע לא מועילה חזקה, מחמת שהיא אינה איסור.

יש חזקה בשמיטה

מאחר ורבו הגרסאות, התקשו רבותינו בהכרעה אם יש חזקה בשביעית. ובספר התומים (ד"ה ובלאו הכי), הביא הוכחה נפלאה, שבשביעית מועילה חזקה. ובדבריו שם ציין לדברי הגמרא בחזקת הבתים (כח:): המחפשת מקור לכך שחזקה אורכת שלוש שנים. אחד מראיות הגמרא מבוססת על נבואת ירמיהו (לב, מד) שאמר: "שְׁדוֹת בְּכַפֵּץ יִקְנוּ וְכִתּוּב בְּסֵפֶר וְחֲתוּם וְהַעֵד עֵדִים" וגו'. ומחשבת הגמרא שהנביא עָמַד בְּשָׁנָה הַעֲשִׂירִית, ויש שיטות בשנה התשיעית (רבינו חננאל), ומזהיר על השנה האחד עשרה, בה בני ישראל יצאו לגלות, ולא יכולו להחזיק בשדה. ומכריח התומים לשייך לעשות חזקה בשמיטה, מכך שבגמרא בערכין (יב:) מבואר, שבת המקדש נחרב במוצאי שמיטה. ונמצא שאת השנה הראשונה עשו בשמיטה, ובודאי נבואת ירמיה לא נועדה לרשעים העושים מלאכה בשדה, או אוכלים פירות באיסור. ועל כרחק לשמיטה זו ישנה אפשרות חלופית לעשות חזקה, ולהכרח היא על ידי אכילת זמורות. אמנם ראה בנתיבות שהציע אופן אחר, בו אדם זורע את מחזור הזריעה קודם שמיטה, ואתה הבא אחריו במוצאי שמיטה. וכך עולה לו שנה לחזקתו.

האילן. אלא שברמב"ם משמע דהבין לא כן, דהא להלכה (טו"ט י, יב) כתב בלשון זו: "אכלה ערלה שביעית וכלאים אף על פי שנהנה בעבירה הרי זו חזקה". ומכך שכתב שמדובר בהנאה בעבירה, מוכח שחלק על הרשב"ם והתוספות, מאחר והם הסכימו שאכילת איסור אינה עולה לחזקה, וכל מחלוקתם אם אכילת זמורות מועילה.

אמנם הראב"ד השיג על הרמב"ם: "א"א שבוש הוא ולא אמרו אלא שאכילת עצים שמה אכילה הואיל וליכא פירי אחרני עכ"ל", נמצא שהראב"ד הכריע כגירסת רבינו חננאל, שבאכילת עצים ניתן לעשות חזקה. וראה שו"ע (ח"מ קמא, יא) שגם כן משמע שנחלק עם הרמ"א במחלוקת זו. וראה עוד בטור (קמא, יג) שהביא כדברי השולחן ערוך אך השמיט כלאים, ורבו הפירושים בביאור דבריו, אולם אין כאן מקומו.

אכילה או עבודה

בטור זה ארצה להתמקד בעיקר על חזקה בשנת השמיטה. אמנם עד כה ראינו שאדם החפץ לעשות חזקה באדמתו, לשיטת רשב"ם אינו יכול לעשות כלל. ואילו לשיטת רבינו חננאל ניתן לעשות על ידי חיתוך זמורות האילן, ובזה גם נחשב כאכילה. אמנם יש לעיין באיזה שדה מדובר. כי הנה אפשר ומדובר בשדה שיש בה אילנות זקנים, ודרך החזקתה הינה, אכילת פירותיה במשך ג' שנים.

ולפי זה יובן מדוע הסכימו הראשונים שאין זו חזקה, מחמת ובשביעית הפירות הפקר, ומשום כך אין משמעות בחזקת המחזיק. ומשמע שכן הסכימו כל הראשונים. אלא שלפירוש זה יקשה מעט הקשר שמדמה הגמרא בין ערלה וכלאים, לבין שביעית. בעוד שערלה וכלאים הינם איסורי אכילה, והחידוש בכך שכאשר עושה חזקה שבאה בעבירה, אינה חזקה.

אמנם הסמ"ע (שם) הכריח שמדובר בשדה ריקנית, ובא להחזיק בה על ידי חרישה ונטיעה. ולדבריו האיסור יהיה בעצם מה שחורש ונטוע. מחמת שהן מלאכות האסורות בשביעית. אמנם עדיין יש לעיין אי אסור מחמת איסור נעבד, דהיינו שעובד בשדהו. מצד שני אפשר לומר, שאסור מחמת איסור שזור. שכן חזקה כוללת שמירה ועבודה בשדה. וסיים הסמ"ע ששביעית הוזכרה בין ערלה לכלאים, כדי להשמיענו שגם שביעית לא מועילה מחמת שעובר עבירה, ולא מצד ההפקר שבה.

חזקה באיסורים מדברנן

בפנים המאמר הבאנו שיטות ראשונים הסוברות, שמחלוקת הגרסאות נחלקות בחזקה הנעשית על ידי בעבירה. ובמהות האיסור ראינו בשם הסמ"ע, שמדובר באדם החורש את שדהו בשביעית. והיות ועובר על איסור תורה, סברו הרשב"ם והראב"ד והרמ"א שאין זו חזקה. אמנם נראה להציע אפשרות נוספת, בה אדם עובר עבירה, על ידי שאוכל פירות בשביעית. כי הנה חכמים גזרו על פירות שביעית שיהיו אסורים משום ספיחים. ואם נאמר כן, יובן יותר הקשר בין ערלה וכלאים, לשביעית. שכולם איסורי אכילה.

אלא שיש לומר, שכיון שאיסור ספיחים הוא איסור דרבנן, אפשר וגם שאר ראשונים מודים שהחזקה על ידי איסור דרבנן, מועילה לחזקה. וכל מחלוקתם רק כדאורייתא. ונראה לתלות במחלוקת מה הטעם ונראה לתלות בזה המחלוקת, האם חזקה פועלת מכח הראיה שבשתיקת המערער. או שאפשר מפני שעצם החזקת המחזיק איננה מוגדרת כשימוש בשדה. ולטעם הראשון אפשר שאין חילוק בין איסור דרבנן לאיסור דאורייתא.

לחטאת ראשונה ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל". ובה נבין, שהתורה לא אמרה ולא ירים, אלא ולא יפריד, משום שבהפרדת שני חלקים שאין ביניהם הבדל, ראוי יותר לומר בלשון הבדלה. לעומת זאת תרומה הניתנת לכהן, היא הפרדה הבאה מחמת קדושה הנופלת בפרי, ומשום כך נקראת בשם תרומה, שהיא מלשון התרוממות.

ובאמת ידוע משל החכמים אשר אמרו, שקיומו של האדם במקום גבוה ביחס לסביבתו יכולה להתקיים בשני אופנים. ניתן לעשות זאת על ידי השפלה והנמכה של הזולת, או לחלופין לרומם ולהגביה את עצמו. ומדויק שלשון רוממות שייך יותר כאשר החלק הפורש הוא זה שמתרומם, ולא שהנותר יורד. וכן אנו מוצאים בשירתה של חנה שאמרה: "מִקִּיָּם מִעַרְפֵּי דָל מֵאֲשַׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן" וגו' (שמואל א, ג), ויש בזה רמז, שעל האדם לרומם את עצמו בדרך זו, היינו שמעשיו והליכותיו יגביהו בדרכי ה'.

האם יש קדושת שביעית בגזעי עצים?

בגמרא בסוכה (מ. מובא, סתם עצים אין בהם קדושת שביעית. בטעם הדבר מבאר הגמרא במסקנתה, משום שיש קדושה רק בדבר שהנאתו כעין אכילה. כלומר, שההנאה מופקת באותה שעה בה החומר מתכלה. לעומת זאת עצים, שאופן הנאתם שונה, מחמת שתחילה שורפים את העצים, ורק לאחר שהופכים לגחלים, משתמשים בהם לבישול ואפיה. ומשום כך אין בהם קדושת שביעית.

אמנם מצאנו שיש כמה מיני עצים. כי הנה בהלכות שמיטה ויובל (הל' יא) חילק הרמב"ם בין עצים הראויים לאדם ובהמה, לעצים שאין דרך להשתמש בהם. ונמצא שרק עצים שאינם עומדים למאכל אדם, אין בהם קדושת שביעית. וזו הסיבה שעצים העומדים להסקה ולחיימום אינם קדושים בקדושת שביעית (סוכה שם) כמו כן הביא החזון איש (יג, ח) שעצים העומדים לבניה, או ליצירת כלים, אין בהם קדושת שביעית.

בתוך כך, לעצים ישנה חומרא מיוחדת, שהם תלויים בכוננת החותך. ובמידה ותחך לצורך מאכל, הרי זה קדוש בקדושת שביעית. אך במידה וכיון לצורך עצים, פטור. והוסיף החזון איש (יג, כא) שאפילו אם כיון לצורך עצים ואחר כך נמלך וחשב עליהם לצורך מאכל, מתקדשים העצים בקדושת שביעית.

תגובות לגליון 9

יישר כח גדול על העלון הנפלא, למדתי בו ושנית, כתוב בשפה ברורה ונעימה, דברים נפלאים השובי נפש, יהי רצון שחפץ ה' יצליח בידכם להגדיל ולרומם את קרן השביעית וקרן ישראל.

(הרב ד, ל שליט"א)

יישר כח, לעולמים כמו למסכת שביעית יש חן מיוחד - כל שבוע מחדש עושה חשק ללמוד ולהחכים. חילכם לאורייתא.

(הרב י, מ שליט"א)

בלימודנו מסכת שביעית נקלע לידי העלון שלכם, ורציתי לחזק את ידיכם במלאכת הקודש. כמו כן אשמח אם תוכלו להביא בעלונים את ענייני ספיחים וביעור. תזכו למצות

(הרב ח, ח' שליט"א)